

AFRIKA'S NIEUWE GENERATIE ONDERZOEKSJOURNALISTEN

HEILIG VUUR

Sommige Afrikaanse journalisten beperken zich tot het overschrijven van speeches van politici. Anderen weerstaan intimidatie en tegenwerking, en onderzoeken alle misstanden die ze maar tegenkomen. 'Ik ben niet bang, want ik heb de bewijzen.'

TEKST: EVELIEN GROENINK

De een weigerde diplomaat te worden 'omdat die lui die bij ons over de vloer kwamen veel te grote glimmende auto's hadden'. De ander weerstond de maalstroom van de warlords, die dorpsjongetjes recruteerden voor hun legers; hij noemde later als journalist publiekelijk namen van foute militairen en folteraars. Suzana was vijftien toen ze wist dat ze radio wilde maken voor de rechtelozen. Ken werd gedreven door passie om zijn land, en de Afrikaanse journalistiek, op te stoten in de internationale vaart der volkeren. Ze zijn nog jong, tussen de 25 en 40, maar ze hebben samen al veel tot stand gebracht: nieuwe publicaties, uit vrouwen bestaande hoofdredacties, onderzoeksjournalistieke bureaus en door Afrikanen bemande internationale persagentschappen. Om nog maar te zwijgen van de internationale persprijzen, waarvan ze er alle vier een paar op hun CV hebben. Samen vertegenwoordigen ze tientallen beroepsgenoten, die genoeg hebben van het klakkeloos noteren van speeches van politici, en die nieuwe tijden inluiden in de Afrikaanse journalistiek. Ze vonden elkaar in FAIR: het *Forum for African Investigative Reporters*, een meer dan negentig leden tellende associatie van journalisten die hun vak zien als een middel tegen onrecht, leugens en geweld.

'Afrikaanse journalistiek is nog te vaak een spreekbuis van politici', zegt Suzana Mendes (Angola), met haar 25 jaar de jongste hoofdredacteur van een politiek weekblad in Afrika. 'In Angola en tientallen andere Afrikaanse landen komen we net uit oorlogs- en conflictsituaties. Kranten en tijdschriften zijn nog vaak instrumenten van politieke groeperingen. De bevolking krijgt nietszeggende speeches voorgeschoteld en geen nuttige informatie, zoals waar de overheid haar geld aan uitgeeft. Bij mijn blad *Angolense* houden we ons daar juist wel mee bezig.' Het resultaat: vele moeilijkheden met de autoriteiten. Een collega van Mendes is onlangs gesommeerd te verschijnen in een smaadproces. 'Een generaal spande dat tegen haar aan, nadat ze onthulde dat hij werknemers in het bedrijf waarvan hij de eigenaar is, zwaar onderbetaalt.' Mendes zelf moet binnenkort bij een speciaal tribunaal komen vanwege een artikel dat ze schreef over fraude op een ministerie. 'Het geld werd doorgesluist naar een off-shore bankrekening. Ik ben niet bang, want ik heb de bewijzen.' Naast de harde 'follow the money'-journalistiek, heeft Mendes met *Angolense* tevens naam gemaakt op het gebied van sociaal-analytische reportages. Het weekblad is nu bezig met een onderzoek in het ghetto Sambizanga. 'De politie schiet daar lukraak jongens dood 'omdat het wel criminelen zullen zijn.' Eerder maakte ze een reportage over het leven van prostituees op de Roque Santeiro markt in Luanda. 'We beschreven de misere en het gevaar. Vrouwen, tienermeisjes, die voor een dollar onveilige

seks hebben en leden onder ziektes, alcoholisme en mishandeling. Het ministerie van gezondheid was nergens te bekennen. Nadat het artikel was verschenen begonnen enkele NGO's diensten te verlenen aan deze vrouwen.'

Redactiecorruptie

De verleiding om boven de sociale ellende uit te stijgen en jezelf te verstrengelen met de politieke elite in de warme jacuzzi's van de hoofdsteden is voor veel Afrikaanse journalisten groot. Zo kent Ken Opala, oprichter van *African Investigative News Service* in Kenia, tientallen vakgenoten die voor geld positieve verhalen schrijven over bepaalde politici, en hoofdredacteurs die op grond van verdachte beweegredenen bepaalde artikelen publiceren of juist schrappen. Opala: 'Ik ben niet de enige die zich daaraan stoort. In 1997 al werd door onze vakbond, de *Kenyan Union of Journalists*, een conferentie gehouden over 'redactiecorruptie'. Er vielen namen van corrupte hoofdredacteurs en collega's. Sindsdien werden er hier en daar wel corrupte vakgenoten ontslagen, maar het komt nog steeds voor.' Opala zelf heeft meerdere malen meegemaakt dat een verhaal van zijn hand niet geplaatst werd zonder dat er een goede reden werd gegeven. Aan de kwaliteit van de geweigerde verhalen zal het niet gelegen hebben: Opala is winnaar van verschillende journalistieke prijzen. Zijn specialiteit is milieujournalistiek. 'De zorg voor het milieu hebben mijn ouders me meegegeven. Mijn vader wees me toen ik als jongetje bezig was het vee te

hoeden al op het belang van de bomen naast de rivier. De mensen in het dorp moesten die bomen niet omhakken voor brandhout, zei hij altijd.' Twintig jaar later schreef Ken Opala een serie artikelen die er toe leidde dat een oud verbod werd opgeheven en de Keniaanse bevolking gebruik mocht maken van het water uit de Nijl. 'We hebben in Afrika zoveel rijkdom, maar er wordt vaak onverstandig mee omgegaan. Kenia en Tanzania maken op dit moment bijvoorbeeld onnodig ruzie over het meer dat aan beide landen grenst. Als die landen samen zouden werken, zouden ze allebei baat hebben bij de inkomsten uit het toerisme dat door de flamingo's rondom dat meer wordt gegenereerd.' Volgens Opala is het de taak van Afrikaanse journalisten om de bevolking 'de wereld te laten begrijpen'. 'Als we als Kenianen met de wereld mee kunnen denken, kunnen we goede kansen grijpen en vergissingen vermijden. Snel ontwikkelen, in plaats van op een laag pitje te blijven hangen.'

‘ALS DE FRANSEN AL ONZE RIJKDOMMEN STELEN, WAAR KOMEN JULLIE DURE AUTO’S DAN VANDAAN?’

Opala's recept voor goede journalistiek houdt tevens in: niet te snel opgeven. Op een recente conferentie vroeg een jonge journalist uit Swaziland Opala om advies 'voor mijn dorp, waar de bewoners bedreigd worden door wilde dieren uit het belendende wildpark'. Opala's antwoord was: 'Schrijf en blijf schrijven over wat er mis is. Met goed management gaan de dorpen in de omgeving van een wildpark erop vooruit, niet achteruit.' 'Maar dat doe ik al', klaagde junior. 'Goed', zei Opala. 'Ga zo door. Bij mij duurde het tien jaar voordat mijn verhalen effect hadden.' 'We kunnen het ons niet veroorloven om lui te zijn', verklaart hij achteraf. 'Let's be serious. Als je niet diep overtuigd bent van wat je doet, als je je rol niet wilt spelen als ogen en oren van de bevolking, waarom ben je dan journalist?'

Angst

Ook Frank Nyakairu wordt gedreven door hartstocht voor rechtvaardigheid en tegen de wreedheid van lokale heersers. Dit gevoel komt gedeeltelijk voort uit het feit dat hij opgroeide in het door burgeroorlog geteisterde Oeganda. 'Verkrachting, plundering en moord vonden elke dag plaats. In de chaos moesten mijn moeder, broers en zusters en ik vaak vluchten. Om steeds het laatste nieuws over de ontwikkelingen te volgen, luisterde ik als ik de kans kreeg altijd naar de radio, de BBC. Ik wilde het liefste zelf ten strijde trekken.'

Dat was hem bijna duur komen te staan, want dozijnen buurjongetjes uit Nyakairu's dorp gerecruiteerd voor het rebellenleger van de latere president Museveni. 'Ze wilden voor verandering vechten. Ik wilde dat eigenlijk ook. Maar mijn vader hield dat tegen. Ik moest naar school, zei hij. Hij redde me van een bestaan als kindsoldaat en daar ben ik hem nog steeds dankbaar voor.'

Nyakairu senior had in zijn leven genoeg oorlog meegemaakt. Hij was militair piloot geweest en had gevlogen voor vier Oegandese regeringen, inclusief die van Idi Amin. Toen Amin in de nadagen van zijn heerschappij paranoïde werd en overal complotten zag, instrueerde de dictator zijn doodseskaders om twaalf van zijn piloten, onder wie Nyakairu senior, te 'neutraliseren'. Negen van de twaalf werden zo vermoord; Nyakairu senior overleefde alleen omdat hij toentertijd voor training in de Sovjet Unie was

en wijselijk vier jaar lang niet naar Oeganda terugkeerde.

Nyakairu: 'Het gevolg van mijn vaders' ervaring was dat hij mij wilde beschermen. Hij probeerde me ervan te overtuigen dat ik geen journalist moest worden, want als journalist zou ik de heersers tegen me in het harnas jagen.' Nyakairu luisterde dit keer niet: 'Ik moest iets doen om de situatie te verbeteren. We hadden schoon genoeg van oorlog, slechte leiders en corruptie.' Waarschijnlijk zou zijn vader, als hij nog zou leven, nu wel trots zijn op zijn oudste zoon, die in 2008, als eerste en enige Afrikaanse journalist de internationale Knight Award won voor zijn gedetailleerde reportages over mensenrechtenschendingen in het Grote Merengebied. In het jaar daarvoor had Nyakairu al de betrokkenheid van de Verenigde Staten bij het martelen 'terroristen' in Oeganda onthuld, en was hij aan een boek *The Making of Joseph Kony* begonnen. Het boek, inmiddels af, beschrijft de opkomst en praktijken van Kony, de wrede leider van de *Lords Resistance Army*, waar het recruterende van kindsoldaten en het verkrachten en verminken van onschuldige dorpsbewoners beleid is. Verder duikt Nyakairu minstens vijf keer per jaar oorlogsgebied in en noemt hij onvervaard de namen van militaire mensenrechtenschenders en folteraars.

'Twintig jaar na de burgeroorlog waarin ik opgroeide, worden overall om me heen nog steeds jonge levens kapot gemaakt door warlords met hun

legers. Intussen blijven de mensen in de getroffen landen maar doorzetten. Ze werken, ze bouwen het land, ze sturen hun kinderen naar school. De kracht waarmee ze steeds doorworstelen om er toch bovenop te komen, dat inspireert me om zelf door te gaan met wat ik doe.' Volgens Nyakairu zijn het vooral de Afrikaanse journalisten zelf, die van binnenuit de burgeroorlog moeten beschrijven en de wandaden aan de kaak moeten stellen. 'Westerse media beschrijven Afrika meestal stereotiep, als een plek van eeuwige oorlog, honger en dood, een onveranderlijk hel. Wij berichten erover vanuit een ander perspectief: wij willen de situatie verbeteren. Wij zorgen ervoor dat de leugens van de warlords onthuld worden, dat hun misdaden aan de grote klok worden gehangen. Wij oefenen druk uit op tribunalen, rechtbanken en de internationale structuren zoals het ICC, om de moordenaars te vervolgen.' En het werkt, ziet hij. 'Met de druk vanuit de media, het sneller bekend worden van wandaden en de wereldwijde vervolgingen, neemt het aantal oorlogen inderdaad af. We hopen allemaal dat die trend zich doorzet.'

Kwaliteit

Eric Mwamba's meest recente onthulling betrof de diefstal van meer dan een miljard Amerikaanse dollars (600 miljard Centraal Afrikaanse Francs, CFA) door de 'socialistische' elite van Ivoorkust. Het geld kwam voor het grootste gedeelte rechtens toe aan boerenfamilies die koffie en cacao hadden geproduceerd, maar het had zelfs hun regio's niet bereikt en was in de zakken van de heersers in de hoofdstad Abidjan verdwenen. De dag dat Mwamba's krant *Le Jour Plus* zijn artikelen breed uitmeette over een aantal pagina's, verkocht de krant meer dan het dubbele van de gewone oplage: vijftienduizend in plaats van tussen de zeven- en achtduizend. 'Dat bewijst dat de mensen honger naar kwaliteitsjournalistiek', zegt Mwamba. 'Met goede journalistiek kunnen we veel meer bereiken dan met ontwikkelingshulp.' Want in ontwikkelingshulp gelooft Mwamba niet. 'In Ivoorkust zie je overal kantoren, jeeps en functionarissen die mineraalwater drinken. Ze overdrijven het aantal zieken in hun project, zodat ze zelf nog meer geld kunnen krijgen. Corruptie viert hoogtij. En het is voor Afrikanen vernederend om steeds maar geholpen te worden.' Een uitzondering maakt Mwamba voor hulp aan de media: 'Zolang de

kwaliteitsjournalistiek ermee geholpen wordt heb ik er geen problemen mee. En met kwaliteitsjournalistiek bedoel ik niet de educatieve journalistiek van de NGO's, maar de echte journalistiek, die vragen stelt aan de macht.'

Als jongetje wilde hij altijd al journalist worden om onrecht aan de kaak te stellen: 'Mijn familie was rijk, wij kregen bezoek van VIP's en diplomaten met grote glimmende auto's. Ik vond dat vreselijk, omdat ik wist dat om de hoek de mensen in de modder leefden. Mijn vader wilde dat ik ook diplomaat zou worden. Maar dat wilde ik absoluut niet. In diplomatieke kringen werd altijd gezegd dat de 'Franse koloniale' ons leegroofden. Maar ik keek naar de auto's, dure pakken en dure minnaressen van de diplomaten en dacht: 'Als de Fransen al onze rijkdommen stelen, waar komen jullie mooie spullen dan vandaan?'

Een van Mwamba's rolmodellen is wijlen Norbert Zongo, onderzoeksjournalist uit Burkina Faso, die in 1998 werd vermoord nadat hij in zijn krant een moord aan de kaak stelde die was uitgevoerd door de presidentiële lijfwacht in zijn land. 'Het is riskant om vragen te stellen bij de daden van corrupte en moorddadige heersers. Ik verhuis zelf voortdurend om redenen van veiligheid. Met mijn twee kinderen heb ik vooral telefonisch contact. Maar het FAIR netwerk helpt. Ze konden Zongo vermoorden omdat hij alleen was. Met hem uit de weg, hadden de heersers een eind gemaakt aan alles wat hen dwarszat. Nu FAIR bestaat, gaat dat niet meer. Als ik verdwijnt, komen er voor mij weer anderen in de plaats.' Sinds Mwamba's binnenkomst bij FAIR hebben inmiddels al vijf andere journalisten uit Ivoorkust zich bij de organisatie aangemeld.

Ken Opala ziet nog een ander voordeel aan het bestaan van FAIR. 'Wij hebben het debat over de journalistiek in Afrika geopend. Op onze email-lijst hebben we discussies waar de vonken van afvliegen, collega's die elkaars produkt soms zelfs voor 'ondermaats' uitmaken! Dat is nooit eerder gebeurd. Zelfs journalisten die nog geen lid van FAIR zijn, zijn ervan onder de indruk.'

EVELIEN GROENINK (1960, NEDERLAND) SCHREEF IN OPDRACHT VAN HET IAJ HET RAPPORT 'PATRIOTS OR PUPPETS: INVESTIGATIVE JOURNALISM IN AFRICA', DAT HET STARTSCHOT WERD VOOR DE OPRICHTINGSVERGADERING VAN FAIR IN 2003. SINDS 2006 WERKT ZE ALS COÖRDINATOR VAN HET NETWERK. ZIE WWW.FAIRREPORTERS.ORG